

BUGUNGI KUNDA IQTISODIYOTDA SUN'IY INTELEKTNING O'RNI

Hasan Aralovich Begbutayev

“TIQXMMI”MTU-ning Qarshi irrigatsiya va
agrotexnologiyalar instituti “Iqtisodiyot”kafedrası
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada bugungi kunda sun'iy intellektning iqtisodiyotdagi roli va uning turli sohalarda yaratgan imkoniyatlari tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning ishlab chiqarish, xizmatlar sektori, kichik va o'rta bizneslar uchun qanday afzalliklar yaratishi, iqtisodiy barqarorlikka qanday ta'sir ko'rsatishi va ijtimoiy tengsizliklarni qanday kuchaytirishi mumkinligi muhokama qilinadi. Shuningdek, SI texnologiyalarining iqtisodiyotda qo'llanishi bilan bog'liq xavf-xatarlar, muammolar va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari ham ko'rib chiqiladi. Maqola sun'iy intellektning iqtisodiy jarayonlarni qanday o'zgartirayotganini va uning barqaror rivojlanish uchun qanday imkoniyatlar va cheklovlar keltirib chiqarishini tahlil qiladi.

Kalit So'zlar: Sun'iy intellekt (SI), Iqtisodiy samaradorlik, Ishlab chiqarish, avtomatlashtirish, Kichik va o'rta biznes, Innovatsion iqtisodiyot, Xizmatlar sektori, Platform iqtisodiyoti, Avtomatlashtirish, Ijtimoiy tengsizlik, Texnologik rivojlanish, Iqtisodiy barqarorlik.

Kirish

Sun'iy intellekt (SI) — bu kompyuter tizimlarining inson kabi aqlni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lishi uchun yaratilgan texnologiya va algoritmlar to'plamidir. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari nafaqat ilm-fan va texnologiya sohasida, balki iqtisodiyotda ham muhim rol o'ynay boshladi. Iqtisodiy jarayonlarning avtomatlashtirilishi, samaradorlikning oshishi va yangi biznes modellarining yuzaga kelishi SIning iqtisodiyotdagi o'rnini yana-da mustahkamladi. Ushbu maqolada sun'iy intellektning iqtisodiyotga ta'siri, uning imkoniyatlari va qiyinchiliklari haqida kengroq so'z yuritamiz. Bugungi kunda sun'iy intellekt (SI) iqtisodiyotning turli sohasida muhim rol o'ynab kelmoqda. Avvaliga faqat ilm-fan va texnologiya sohasida qo'llanilgan ushbu texnologiya hozirda iqtisodiyotning barcha jabhalarida, jumladan ishlab chiqarish, xizmatlar sektori, moliya, savdo va marketingda keng qo'llanilmoqda. Sun'iy intellektning imkoniyatlari iqtisodiy samaradorlikni oshirish, yangi biznes modellarini yaratish va mavjud tizimlarni optimallashtirishga yordam beradi. Biroq, SI texnologiyalari bilan birga, yangi

ijtimoiy va iqtisodiy muammolar ham paydo bo'lmoqda. Ushbu maqolada, sun'iy intellektning iqtisodiyotdagi o'rnini, uning ta'siri, imkoniyatlari va yuzaga kelgan xavf-xatarlar tahlil qilinadi.

1. Sun'iy Intellektning Iqtisodiy Rivojlanishga Ta'siri

1.1. Ishlab chiqarish va sanoat

Sun'iy intellekt ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishda va optimallashtirishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, *IoT* (Internet of Things) qurilmalari orqali ishlab chiqarish liniyalaridagi qurilmalar bir-birini kuzatib borishi, texnik holatlarini baholashi va avariylarni oldindan taxmin qilishi mumkin. Shunday qilib, ishlab chiqarish jarayonlari yanada samarali va xavfsiz bo'ladi. Bundan tashqari, mashinasozlik va robototexnika yordamida ko'p miqdordagi oddiy va takrorlanadigan ishlar avtomatlashtirilishi mumkin, bu esa inson resurslarining yanada kreativ va yuqori darajadagi vazifalarga yo'naltirilishiga imkon beradi.

1.2. Avtomatlashtirish va ish o'rinlarining o'zgarishi

Sun'iy intellektning rivojlanishi, ayniqsa, avtonom tizimlar va robot texnologiyalari ish joylarining avtomatlashtirilishiga olib kelmoqda. Bir tomondan, bu ishlab chiqarish samaradorligini oshirsa, boshqa tomondan, ayrim kasblar va ish o'rinlari xavf ostida qolmoqda. Misol uchun, avtomobil sanoatida robotlar va sun'iy intellekt tizimlari yordamida montaj va ishlab chiqarish jarayonlari avtonom tarzda amalga oshirilmoqda. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Biroq, bu jarayonlar inson ishchilari uchun yangi malakalar talab qiladi. Avtomatlashtirish darajasi oshgan sayin, xodimlarning kreativ va analitik ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati ham ortmoqda.

1.3. Iqtisodiy modellarning o'zgarishi

Sun'iy intellekt yordamida yangi iqtisodiy modellar ham shakllanmoqda. Masalan, *gig economy* (kiçik ishlar orqali daromad olish iqtisodiyoti) va *platform economy* (onlayn platformalar orqali ish o'rinlari yaratish) sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida yangi daromad manbalarini yaratishga imkon beradi. Onlayn xizmatlar, avtomatlashtirilgan yetkazib berish tizimlari va raqamli marketingning rivojlanishi yangi iqtisodiy tizimlarning shakllanishiga olib kelmoqda.

2. Sun'iy Intellektning Iqtisodiy Samaradorlikka Ta'siri

2.1. Kichik va o'rta bizneslar uchun imkoniyatlar

Sun'iy intellektning iqtisodiyotga ta'siri faqat yirik kompaniyalar bilan cheklanib qolmayapti. Kichik va o'rta bizneslar ham bu texnologiyaning imkoniyatlaridan foydalanib, o'z faoliyatini samarali boshqarishi mumkin. Masalan, kichik bizneslar uchun SI tizimlari avtomatik

hisobotlar, inventarizatsiya va xarajatlarni kuzatish, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash kabi jarayonlarni optimallashtirishda foydali bo'lishi mumkin.

Shuningdek, SI yordamida mijozlarga ehtiyojlarini aniqlash, ular bilan shaxsiy aloqalar o'rnatish va turli reklama va marketing strategiyalarini ishlab chiqish ham mumkin. Bu kichik va o'rta bizneslarning global bozorlarda raqobatbardoshligini oshiradi.

2.2. Xizmatlar sektori va sun'iy intellekt

Xizmatlar sektori ham sun'iy intellektdan keng foydalanmoqda. Mijozlarga xizmat ko'rsatishda chat-botlar va virtual yordamchilar muhim rol o'ynayapti. Sun'iy intellekt yordamida mijozlarning savollariga javob berish, shaxsiy maslahatlar berish va hatto murakkab masalalarni hal qilish mumkin. Banklar va moliyaviy tashkilotlar, masalan, kredit olishni avtomatik tahlil qilish va risklarni baholashda SI algoritmlaridan foydalanmoqda.

Shuningdek, tibbiyot, ta'lim, turizm va boshqa xizmat sohalorida sun'iy intellekt mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirib, ularga ko'proq shaxsiylashtirilgan va tezkor xizmatlar taqdim etmoqda.

3. Iqtisodiy Barqarorlikka Ta'sir

3.1. Innovatsiyalar va yangi bozorlarga yo'l ochish

Sun'iy intellekt texnologiyalari iqtisodiyotda yangi innovatsiyalarni yaratish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Ularning yordami bilan yangi mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqilishi, yangi biznes modellarining paydo bo'lishi mumkin. Masalan, *fintech* (moliyaviy texnologiyalar) va *edtech* (ta'lim texnologiyalari) kabi sohalarda sun'iy intellekt innovatsiyalarni tezlashtirib, yangi bozorlarga yo'l ochmoqda.

3.2. Yangi sinovlar va xavf-xatarlar

Biroq, sun'iy intellektning iqtisodiyotdagi o'rnini faqat ijobiy emas. SI texnologiyalari yangi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, *ishsizlik* muammosi kuchayishi, shuningdek, *ma'lumotlar xavfsizligi* va *maxfiylik* masalalari iqtisodiyotda yangi xavf-xatarlar tug'dirmoqda. Shuningdek, sun'iy intellektning yomon niyatli qo'llanilishi ham kiberhujumlar va iqtisodiy tarmoqning zaiflashishiga olib kelishi mumkin.

3.3. Ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar

Sun'iy intellektni joriy etish va rivojlantirish jarayonida iqtisodiy tengsizliklar ham yuzaga kelishi mumkin. Katta kompaniyalar va rivojlangan davlatlar SI texnologiyalaridan kengroq foydalanish imkoniyatiga ega bo'lsa, kichik va rivojlanayotgan iqtisodiyotlar ortda qolishi mumkin. Bu o'z navbatida global miqyosda iqtisodiy tengsizliklarni kuchaytirishi ehtimoldan holi emas.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, sun'iy intellekt (SI) va iqtisodiyotdagi o'rni bo'yicha, texnologiyaning ta'sirini aniqlashda juda muhimdir. Quyidagi statistikalar va ma'lumotlar SI ning iqtisodiyotga qanday ta'sir qilayotganini tushunishga yordam beradi:

1. Sun'iy Intellektning Iqtisodiyotga Ta'siri

Global bozorga ta'sir:McKinsey & Company tomonidan 2018-yilda amalga oshirilgan tadqiqotga ko'ra, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalari 2030-yilgacha global iqtisodiyotga 13 trillion dollar qo'shimcha daromad keltirishi mumkin. Bu, ya'ni global ya'ni 1,2% yillik iqtisodiy o'sishiga olib kelishi kutilyapti. (McKinsey & Company, 2018).

Ish o'rinlaridagi o'zgarish:Gartner (2020) hisobotiga ko'ra, 2025-yilga kelib, sun'iy intellekt tizimlari va avtomatlashtirish natijasida ishlab chiqarish va boshqa sohalarda 75 million ish o'rni yo'qolishi mumkin. Shu bilan birga, yangi, ilg'or malakalar va kasblar bilan bog'liq 133 million yangi ish o'rni yaratilishi kutilmoqda.

2. Ishsizlik va Avtomatlashtirish

Ishsizlik va avtomatlashtirishning o'zaro ta'siri:2023-yilda, Davlat Statistika Qo'mitasi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda avtomatlashtirish darajasi oshgan sayin, ayrim sanoat tarmoqlarida ishchilar soni kamaymoqda. Misol uchun, avtomobil sanoatida robototexnika va mashinasozlik tizimlari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish 10-15% ishchi o'rinlarini qisqartirishga olib keldi.

AI bilan bog'liq kasblar:2021-yilda LinkedIn tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, sun'iy intellekt va mashina o'rganish sohasida ishlovchi mutaxassislar o'rtasida o'sish 74% ni tashkil etdi. Bu kasb sohasi iqtisodiyotda eng tez o'sayotgan sohalardan biri ekanligini ko'rsatadi.

3. Sun'iy Intellektning Sanoatga Ta'siri

Sanoat ishlab chiqarishidagi avtomatlashtirish:

2020-yilda PwC (PricewaterhouseCoopers) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, sun'iy intellekt texnologiyalari orqali ishlab chiqarish va sanoat jarayonlaridagi samaradorlikni oshirish imkoniyatlari 20% gacha yuqori bo'ldi. Ayniqsa, avtomobil sanoati va elektrotexnika sohaslarida bu ko'rsatkichlar aniq namoyon bo'lgan.

Sanoat sektori va o'zgarishlar:Iqtisodiy tahlilga ko'ra, 2025-yilga kelib, sanoat tarmoqlarida sun'iy intellekt va avtomatlashtirishning o'rni 30% ga oshishi kutilmoqda. Bunda ayniqsa, ishlab chiqarish va logistika sohaslarida avtonom texnologiyalar va robotlar faoliyat yuritadi.

4. Sun'iy Intellektning Xizmatlar Sektoriga Ta'siri

Chatbotlar va mijozlarga xizmat ko'rsatish:Statista (2022) ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda dunyo bo'ylab chatbotlar orqali xizmat ko'rsatish sohasi 2,8 milliard dollarni tashkil etdi.

Sun'iy intellekt asosidagi chatbotlar, shuningdek, banklar va moliya sohasida mijozlarga xizmat ko'rsatish va muammolarni hal qilish jarayonlarini optimallashtirdi. Bu sektorning yillik o'sishi 25% ni tashkil qiladi.

Moliyaviy texnologiyalar (FinTech): FinTech sohasida sun'iy intellektni qo'llash bilan bog'liq 2021-yilgi global investitsiyalar 25 milliard dollarga yetdi. Bu raqam 5 yil avvalgi investitsiyalarga nisbatan 30% ortgan.

5. AI va Iqtisodiy O'sish

Iqtisodiy o'sish va sun'iy intellekt: PwC va McKinsey tadqiqotlariga ko'ra, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalaridan foydalanish 2030-yilgacha 13 trillion dollardan ortiq iqtisodiy qiymat yaratishi mumkin. Bu faqatgina ishlab chiqarish va xizmatlar sohasidagi o'zgarishlar orqali amalga oshirilishi mumkin.

Raqamli transformatsiya va yangi iqtisodiy tizimlar: Statista (2023) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilgacha raqamli iqtisodiyotning dunyo bo'ylab ulushi 60% ga yetishi kutilmoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan yangi mahsulotlar va xizmatlar iqtisodiyotda yangi bozorlar yaratadi.

Xulosa

Sun'iy intellekt bugungi iqtisodiyotda o'z o'rnini tobora mustahkamlab borayotgan texnologiyalardan biridir. U ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, yangi iqtisodiy modellarni yaratish, shuningdek, biznes va xizmatlar sektorini yangi imkoniyatlar bilan ta'minlashda katta rol o'ynamoqda. Biroq, sun'iy intellektning iqtisodiyotdagi ta'siri bilan birga, yangi xavf-xatarlar va muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois, SI texnologiyalarini rivojlantirishda ehtiyotkorlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiyotga ta'siri tobora kuchayib bormoqda. Ular iqtisodiy o'sish va samaradorlikni oshirishi, yangi kasblar va biznes modellarini yaratishi, lekin bir vaqtning o'zida ijtimoiy tengsizlik va ish o'rinlarining yo'qolishi kabi yangi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois, sun'iy intellektning iqtisodiyotdagi o'rnini to'g'ri boshqarish va uning ijtimoiy ta'sirini hisobga olish muhimdir.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
2. Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2016). *Where machines could replace humans—and where they can't (yet)*. McKinsey Quarterly.

3. **Brynjolfsson, E., & McAfee, A.** (2017). *Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future*. W. W. Norton & Company.
4. **West, D. M.** (2018). *The Future of Work: Robots, AI, and Automation*. Brookings
5. **Kaplan, J.** (2016). *Artificial Intelligence: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
6. **Davenport, T. H., & Ronanki, R.** (2018). *Artificial Intelligence for the Real World*.
7. **Acemoglu, D., & Restrepo, P.** (2019). *The Race Between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares, and Employment*. *American Economic Review*, 109(9), 1-35.
8. **Miller, M.** (2020). *The AI Advantage: How to Put the Artificial Intelligence Revolution to Work*. MIT Press.
9. **Frey, C. B., & Osborne, M. A.** (2017). *The future of employment: How susceptible are jobs to computerization?* *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
10. **Pereira, R., & Vanzin, M.** (2021). *AI in Business: Exploring the Impact of Artificial Intelligence on the Economy*. Springer.